

รูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง *

The Model application of social capital to promote civil political participation

วสันต์ ลิ้มรัตนภัทรกุล (Wason Limrattanaphattarakun) **

ผศ.ดร.ธีระศักดิ์ อุñarมณเฑาะ (Assist.Prof.Dr.Teerasakda Unaromlerd)

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนการทำงานของสภาองค์กรชุมชนต้นแบบ ที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง จนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างไร เพื่อสังเคราะห์เป็นรูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองและสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆได้ โดยใช้พื้นที่ของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบล 3 พื้นที่ เป็นกรณีศึกษา และการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นปรากฏการณ์จริงจากกรณีศึกษา วิเคราะห์ว่ามีจุดเริ่มต้นจากสาเหตุอะไร มีกระบวนการอย่างไร และอาศัยทุนทางสังคมส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร แล้วจึงสังเคราะห์เป็นรูปแบบเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของการเมืองภาคพลเมือง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการนำทุนทางสังคมไปประยุกต์ใช้ส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองของตำบลต้นแบบสามารถวิเคราะห์ แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน และสังเคราะห์เป็น Citizen Model ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 C (Context) ขั้นการศึกษาบริบทตนเองโดยอาศัยผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และเป็นที่ยอมรับของชุมชนชักชวนเข้ามาร่วมเรียนรู้ จุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง ขั้นตอนที่ 2 I (Input) การสร้างเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนส่วนรวม โดยอาศัยทุนทั้งจากภายในและภายนอก ขั้นตอนที่ 3 T (Team Work) การสร้างทีมงาน โดยอาศัยความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและระหว่างครอบครัว เครือข่ายของภูมิปัญญาของคนในชุมชนเชื่อมโยงสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และทำงานอย่างเป็นระบบอย่างสอดคล้องประสานกันเชื่อมโยงสนับสนุนซึ่งกันและกัน ขั้นตอนที่ 4 I (Indicator) การสร้างเกณฑ์หรือตัวชี้วัดที่เป็นข้อตกลงร่วมกันเพื่อจะวัดความขัดแย้งของชุมชน โดยอาศัยการยอมรับจากองค์กรภายนอก ขั้นตอนที่ 5 Z (Zeal) การสร้างความกระตือรือร้นเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบและตั้งใจทำงานเพิ่มมากขึ้นในภาระงาน ขั้นตอนที่ 6 E (Evaluation) การร่วมกันติดตามประเมินผลการดำเนินงานว่าดำเนินการไปถึงขั้นตอนใดมีปัญหอะไรเกิดขึ้น อุปสรรคคืออะไร แผนงานที่วางไว้เกิดความติดขัดตรงไหน จะได้นำผลการประเมินดังกล่าวไป

* วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมือง
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ สภาพการจัดตั้งและการดำเนินกิจกรรมของสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ในแต่ละพื้นที่ที่ทำการศึกษามีบริบทที่แตกต่างกัน
- 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมือง โดยการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง

** นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail:

wason072@gmail.com เบอร์ติดต่อ 0831314072 โดยมีที่ปรึกษาหลัก คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระศักดิ์ อุñarมณเฑาะ อาจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปรับปรุง การทำงาน ให้เกิดประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ขั้นตอนที่ 7 N (Normal) การสร้างอุปนิสัยที่ประกอบด้วยจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทุกกระบวนการไม่สามารถแยกกันได้อย่างเด็ดขาดแต่สามารถทำงานสอดประสานและส่งเสริมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ รูปแบบ, ทูตทางสังคม , การเมืองภาคพลเมือง, สภาองค์กรชุมชน

Abstract

This research aimed to study lesson learned on the performance of model community organization council which applied social capital to promote civil politics to strengthen local community and to synthesis the pattern of social capital application which promoted civil politics so that it could effectively apply to other communities. The research used 3 community organization councils in the level of district as a case study and was Qualitative Research that focused on the actual phenomenon from case study and analysis through the cause, process including social capital integration in community participation approach and then synthesis the pattern of civil politics identity. According to the research results found that the social capital application which promoted civil politics in model district was able to divide in 7 steps of CitizenModel as follow; Step 1 C (Context) study community context through strong and weak point analyzing by visioning community leader who received trust from community, Step 2 I (In Put) Goal creation to solve community problem which adopted external and internal capital, Step 3 T (Team Work) team work establishing through using relationship among family and between family including network of wisdom person in community to connect to community strengthening so that it would create high effectiveness in term of performance and also establishing work systematic, Step 4 I (Indicator) Set up of measurement and indicators to get rid of community conflict by using the acceptance of external organization, Step 5 Z (Zeal) create enthusiasm to promote responsibility and willing to the work Step 6 E (Evaluation) monitoring and evaluating to acknowledge which process has a problem or what is a challenge including is there any obstacles in the planning so that it could improve performance and also ensure effectiveness Step 7 N (Normal) behavior forming which consist of public responsibly and awareness through practical doing. Those steps which mentioned above couldn't be completely separated but have to be combined and work well together.

Key Word: Model, Social capital, Civil Politics, Community Organization Councils

บทนำ

ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย มีรากฐานมายาวนานแล้วกว่า 2500 ปี สะท้อนให้เห็นถึงภาพของความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในอดีต ที่สามารถยึดโยงเกาะเกี่ยวกันจากกลุ่มเล็กๆ จนขยายกลายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น เป็นก๊ก เป็นเหล่า เป็นสังคมท้องถิ่น และเป็นสังคมระดับชาติ อย่างเข้มแข็งในที่สุด เนื่องจากชุมชนเล็ก ๆ เหล่านี้ จัดเป็นหน่วยเริ่มต้นทางการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง ที่สามารถก่อรูปขึ้นมาเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ โดยอาศัยความหลากหลายของมิติต่าง ๆ ทั้งทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ก่อให้เกิด ผู้นำชุมชนที่มีคุณธรรม เป็นที่รัก และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ผู้ตามที่มีความสัมพันธ์อันดีกับครอบครัวในชุมชน เนื่องจากความใกล้ชิดทางสายเลือด หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การถ้อยทีถ้อยอาศัยเอื้อเฟื้อกัน เกิดเป็นความไว้วางใจที่ยึดโยงคนในชุมชนเล็ก ๆ ให้เกิดความแน่นแฟ้นสามัคคี รักในชุมชนฐานถิ่นเกิดของตนเอง กลับกลายเป็นความเข้มแข็งที่เป็นฐานรากของ สังคมและประเทศชาติสืบต่อกันมายาวนาน ซึ่งถ้าจะศึกษาให้เฉพาะเจาะจงลงไป ก็พบว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจริง ๆ แล้ว ก็คือทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ในแต่ละชุมชน เช่น การปกครองโดยผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ไม่ได้มีการคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้จบ การศึกษาสูงเหมือนในสมัยปัจจุบัน แต่กลับมองเรื่องของคุณธรรม คุณงามความดี ที่ปรากฏเกิดขึ้น จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้ผู้นำที่ได้รับการยอมรับนี้ สามารถที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชน ตัดสินคดีความ ระวังข้อพิพาท ความขัดแย้งของคนในชุมชน หรือสามารถตัดสินใจแทนอันเป็นข้อสรุปของคนในชุมชนได้ โดยไม่ต้องมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อาศัยกฎของหมู่บ้านของชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดกันเอง เป็นเครื่องตัดสิน การประนีประนอมยอมความระหว่างกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และครอบครัวที่มาจากสายเลือดเดียวกัน การอาศัยอยู่ร่วมกัน และการประกอบพิธีกรรมในสถาบันทางศาสนา เช่น วัดที่เป็นสถาบันทางศาสนาที่เป็นศูนย์รวมใจ เป็นที่รวมกลุ่ม สร้างความสามัคคีของคนทั้งชุมชน เช่น การรวมตัวกันกิจกรรมงานประเพณีขึ้นทรายเข้าวัด กิจกรรมงานกฐิน หรือกิจกรรมการฝังลูกนิมิต เป็นต้น ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางที่ร่วมประชุมทำกิจกรรม เพื่อชุมชน หรือจะกล่าวว่าเป็นกุศโลบายในการให้คนในชุมชนทำความดีก็ได้ โดยอาจจะมีการผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นประธานในการประชุม คอยระดับเหตุหรือความขัดแย้งทางความคิดของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี การแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่ต้องอาศัยการแก้ปัญหาจากหน่วยงานภายนอก เช่น การทำนาข้าวแบบขั้นบันได ทางภาคเหนือของประเทศไทยที่ช่วยชะลอน้ำที่ไหลมาจากที่สูง ใช้พื้นที่เพราะปลูกได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี แต่ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมพร้อมกันกับกิจกรรมต่าง ๆ ก็คือเกิดเป็นความสามัคคีร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่น เมื่อคนในชุมชนท้องถิ่น มีศีล มีธรรมความร่มเย็นก็ย่อมจะเกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างยั่งยืน เมื่อเกิดปัญหาคนในชุมชนท้องถิ่นก็สามารถแก้กันเองได้ทำให้เกิดเป็นรูปแบบการปกครองที่ต้องอิงอาศัยกันโดยมุ่งไปที่ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งกล่าวได้ว่า “ทุนทางสังคม” ดังกล่าวเป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งนักวิชาการในต่างประเทศหลายท่าน เช่น Putnam, Robert D. (1993) ก็ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทุนทางสังคม” ว่าเป็นเรื่องของระบบคุณค่าทางสังคม เช่น เรื่องของความไว้วางใจ เชื่อใจไว้วางใจซึ่งกันและกัน การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและเรื่องขององค์กรทางสังคมอย่างหนึ่ง ในขณะที่ นักวิชาการจากฝรั่งเศส อย่าง Bourdieu, Pierre (1985) และ Martti Siisainen (2000) ก็ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมแตกต่างกันเล็กน้อยตรงที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของครอบครัวเข้าไปด้วย เนื่องจากมองว่า ครอบครัว ความเป็นญาติ และ

ความสัมพันธ์กันสามารถที่จะยืดหยุ่นและก่อให้เกิดเป็นพลังอย่างหนึ่งได้ และทุนทางสังคมอันนี้เอง ที่สามารถจะสนับสนุนและสร้างระบบการเมืองในลักษณะที่เป็นธรรมชาติเสมือนเป็นวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้ นั่นหมายความว่าหากจะสร้างความเข้มแข็งให้กับการเมืองภาคพลเมืองจำเป็นจะต้องอาศัยทุนทางสังคมซึ่งเป็นรากฐานที่เข้มแข็งของชุมชนเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนนั่นเอง แต่การจะขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรมได้นั้น James S. Coleman (2009) กล่าวว่าต้องอาศัย การทำงานเป็นทีม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นเหตุผลสนับสนุนอย่างสำคัญผ่านการสื่อสารระหว่างกันอย่างเปิดเผย มีการกระทำอย่างต่อเนื่องเป็นเรื่องปกติ ซึ่งก็ตรงกันแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยของ ประเวศ วะสี ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาฐานรากของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเสียก่อน โดย ประเวศ วะสี (2551: 34) ได้เปรียบเทียบโครงสร้างทางสังคมเหมือนกับ เจริญ ที่จะตั้งอยู่ได้ต้องมีฐานที่กว้างแข็งแรง เหมือนประชาชนที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ในประเทศที่ต้องเข้มแข็งเสียก่อน แล้วจึงจะพัฒนาไปสู่ยอดปลายแหลมซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของรัฐหรือผู้มีอำนาจ เพราะหากรากฐานไม่มั่นคงส่วนยอดก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้นาน ในขณะที่ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553:77) เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาชนชั้นนำ นักการเมือง ข้าราชการ ที่มีมุมมองว่า ประชาชนเป็นผู้มีปัญหา อ่อนแอ ต้องให้การช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา การมองแบบนี้ทำให้ประชาชนไม่มีศักดิ์ศรี เป็นคนต่ำต้อย น้อยหน้า ไม่พร้อมจะปกครองตนเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับความเป็นจริง และจากการศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (คำนิยม, 2552 :13) กลับใช้คำที่รุนแรงกว่านั้น โดยกล่าวว่า นักการเมืองและข้าราชการ พยายามที่จะกีดกันเอาประชาชนที่อยู่ในชุมชน ออกจากกระบวนการใช้อำนาจในการจัดการชีวิตสาธารณะ โดยอ้างว่าให้ ท้องถิ่น และท้องที่เป็นตัวแทนจัดการแทน ทำให้การตอบสนองไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวก็ตรงกับการศึกษาวิจัยทั้งของนักวิชาการในเมืองไทยและต่างประเทศ เช่น จากการวิจัยของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2557) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาตนเองและพึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงออกถึงลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนที่อาศัยทุนทางสังคม อันเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สะท้อนออกมาทางวิถีการดำรงชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ที่ต่างต้องพึ่งพิงอาศัยกันและกันก่อนการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่เรียกว่า รัฐ เสียอีก ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ สามารถจะเรียกได้ว่าเป็นการเมืองของภาคพลเมืองอย่างหนึ่ง นักวิชาการต่างประเทศหลายท่าน เช่น เดวิท แมททิวส์ และ มากาเร็ต มิต (2552: 151) ชาวอเมริกันได้กล่าวไว้ในผลงานชื่อว่า Politic by another name ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์ที่ชาวอเมริกันส่วนหนึ่ง เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะต่างๆของชุมชน เช่น ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันประกอบกิจกรรมสาธารณะในสถานที่ต่างๆ ด้วยความยินดี ก่อให้เกิดเป็นพลังอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาสังคม โดยที่จะไม่พยายามเรียกกิจกรรมเหล่านี้ว่าเป็น การเมือง (Politics that is not called Politics) เพราะเป้าหมายระบบการเมืองที่ต้องไปเชื่อมโยงกับนักการเมือง แต่นักวิชาการเหล่านี้กลับเรียกพฤติกรรมลักษณะนี้ว่า การเมือง เพื่อประชาชน (Politic for Citizen) และจากแนวคิด เรื่องการเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยของไทย ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2557:175) ก็สามารถสรุปได้ใกล้เคียงกันว่า การรวมกลุ่มของประชาชนโดยอิสระเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ เพื่อดูแลชีวิตของตนเอง เป็นความหวังของระบอบประชาธิปไตยของไทย ทั้งเป็นการจำกัดขอบเขตอำนาจรัฐ ประชาชนรับกันรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเองมากขึ้น เพราะปราศจากการครอบงำแต่เกิดจากจิตสำนึกของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ถิ่นฐานของตนเองโดยมุ่งไปที่ผลประโยชน์ส่วนรวม เป็นเรื่อง

สำคัญเพราะหากปราศจากจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์แล้ว การจะร่วมกันรักษา ดูแล และรับผิดชอบ ต่อสังคมส่วนรวมก็จะดำรงอยู่ไม่ได้เช่นกัน นำไปสู่การแยกแตกสลายของประเทศชาติในที่สุด

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งที่จะศึกษา พัฒนาการ กระบวนการนำทุนทางสังคมมาส่งเสริมและพัฒนา ความเป็นพลเมือง โดยผ่านองค์กรชุมชนทั้งแบบที่ไม่เป็นทางการ และสภาองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน ปี 2551 ซึ่งมุ่งเน้นความเป็นประชาธิปไตยจากชุมชนฐานรากโดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ใน ชุมชนท้องถิ่นมาสนับสนุนการทำงานของกลุ่ม จนสามารถสร้างเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยดึงชุมชนและ ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ยกระดับจากความเป็นประชาชนทั่วไปสู่ความเป็นพลเมืองเต็มขั้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ สภาพการจัดตั้งและการดำเนินกิจกรรมของสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน
2. เพื่อศึกษารูปแบบ การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม ในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ภาคพลเมือง
3. เพื่อพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมือง โดยการ ประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้เลือกศึกษาพื้นที่ต้นแบบ 3 จังหวัด คือ 1) สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 2) สภาองค์กรชุมชนตำบลคลองเขิน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม และ 3) สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลือก อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของพลเมือง ในชุมชน และได้รับการรับรองจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ในความเป็นสภาองค์กรชุมชน ต้นแบบ อีกทั้งการได้รับรางวัลทั้งจากภาครัฐและองค์กรเอกชน เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์อีกมากมาย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. สมาชิกสภาองค์กรชุมชน จนกว่าข้อมูลจะ อิ่มตัว 2. กลุ่มแกนนำชุมชน จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว 3. ผู้ชำนาญการด้าน ประชาธิปไตยชุมชน การเมืองภาค พลเมือง ที่มีตำแหน่งทางวิชาการ 7 ท่าน เพื่อรับรองรูปแบบที่สังเคราะห์จากการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย

1. การใช้แนวทางแบบสัมภาษณ์ผู้รู้/ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็น ทางการ ประกอบด้วย ผู้ชำนาญการ ประธานสภาองค์กรชุมชนและสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย เพื่อ เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์และ บันทึกข้อมูลในประเด็นสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ สาเหตุของปัญหา สภาพ ปัญหา และชีวิตความเป็นอยู่ สถานการณ์การย้ายถิ่น และผลกระทบที่เกิดขึ้น การจัดตั้งสภาผู้นำ และสภา องค์กรชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้เครื่องบันทึกเสียง และสมุดบันทึก

2. แนวทางการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) เพื่อหาข้อสรุปจาก กลุ่มภาคพลเมืองผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

3. แบบบันทึกการสังเกตการณ์ชุมชนและกิจกรรม แบบมีส่วนร่วม แบบไม่มีส่วนร่วม (Participant Observation and non-participant Observation) และสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองในพื้นที่ที่ปรากฏในชุมชน

ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม (participation) ของชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ ได้แบ่งขั้นตอนในการวิจัย ออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาเชิงเอกสาร จาก แนวคิดทฤษฎี บทความทางวิชาการและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจาก ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกำหนดเป็นแนวทางคำถามแบบไม่เน้นรูปแบบ เพื่อเปิดกว้างสำหรับการให้ข้อมูลจาก แหล่งข้อมูล

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งชุมชน จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่มหรือการรวมตัวของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการตนเองของชุมชน การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม บทบาทของสมาชิกและแกนนำต่อ กิจกรรม เพื่ออธิบายกระบวนการดำเนินงานของภาคพลเมือง

3. การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (group interview) โดยอาศัยการนำเสนอผลการวิจัยข้อมูลในแต่ละ ช่วงเวลาให้กับที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนในวาระการประชุมประจำเดือนของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้เกิดการสะท้อน กลับของข้อมูลจากสมาชิกสภาทุกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของข้อมูลและถูกต้องมากที่สุด

4. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยจะลงไปในพื้นที่เพื่อ สังเกตการทำงานของสภาองค์กรชุมชน โดยเข้าไปดูพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรมในแต่ละกลุ่ม ร่วมแสดงความคิดเห็น ในเวลาที่เหมาะสม และสังเกตการเข้าร่วมประชุมของสภาองค์กรชุมชนในแต่ละเดือนโดยมีการแลกเปลี่ยน สนทนากับผู้เข้าร่วมประชุมในแต่ละครั้ง เพื่อศึกษารูปแบบการทำงานของสภาองค์กรชุมชนและแต่ละกลุ่มอย่าง เป็นรูปธรรม

5. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant Observation) เป็นการลงพื้นที่เพื่อ สังเกตการณ์ทำงานของแต่ละกลุ่มโดยเข้าไปสังเกตการณ์เพียงอย่างเดียว เพื่อให้เห็นวิธีการทำงานและการ ปรับตัวของแต่ละกลุ่มกิจกรรม

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลการสัมภาษณ์จากภาคสนามถอดเทป แล้วนำมาวิเคราะห์ เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) มาจัด ระเบียบ เรียบเรียงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ รวมทั้งรวบรวมโดยการสัมภาษณ์บุคคล ตามวัตถุประสงค์ที่ ต้องการศึกษา โดยใช้การอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ หรือการอธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นของช่วงเวลา และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ และใช้วิธีการสร้างรูปแบบ ข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรม หรือ จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน (Analysis Induction) บนฐานของการใช้แนวคิดต่าง ๆ ประกอบในการ วิเคราะห์ และนำผลการศึกษามาหาข้อสรุปจากนั้นทำการวิเคราะห์ นำเสนอข้อมูลคืนให้กับชุมชนโดยการ จัด

สัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) เพื่อให้ภาคประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมรับรองความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยใช้เทคนิคแบบโยงสามเส้า (Triangulation) เมื่อได้ข้อสรุปจากการสัมภาษณ์กลุ่ม แล้วจึงสังเคราะห์เป็นรูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง (Grounded Theory Study) และนำเสนอต่อผู้ชำนาญการทั้ง 7 ท่าน เพื่อรับทราบข้อเสนอแนะและแนวทางในการปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่าพื้นที่ต้นแบบที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ มีรูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมือง โดยอาศัยทุนทางสังคมเป็นปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความเป็นพลเมืองให้กับคนในชุมชน โดยมีพัฒนาการเริ่มต้นมาก่อนที่จะมีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตาม พรบ. ปี 2551 โดยทุนทางสังคมที่นักวิจัยมุ่งหมายก็คือ ระบบหรือปรากฏการณ์ที่ยึดโยงให้ความเป็นชุมชนยังคงอยู่ได้ซึ่งมีอยู่แล้วภายในชุมชนอันได้แก่ แกนนำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์มีความรู้ความสามารถเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านโดยแกนนำหลักของตำบลต้นแบบทั้ง 3 พื้นที่ จะใช้กระบวนการกลุ่มเป็นเครื่องมือชักชวนชาวบ้านในตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมที่ทำร่วมกัน โดยพยายามสร้างสรรค์งานให้เป็นกิจกรรมกลุ่มตามความรู้ความสามารถของแต่ละท่าน โดยแกนนำเหล่านี้ก็จะพยายามสรรสร้างทีมงาน ที่จะเข้ามาร่วมรับผิดชอบทำกิจกรรม ด้วยความสมัครใจ โดยการทำงานของกลุ่มจะมีลักษณะโครงสร้างเป็นไปในแนวราบ กล่าวคือ ทุกคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มมีสิทธิมีเสียงและศักดิ์ศรีเสมอเหมือนกันสามารถร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการวางแผนการทำงาน ร่วมลงมือปฏิบัติงาน ร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน และร่วมติดตามประเมินผลการทำงานร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงวิธีการในการทำงาน จนกระทั่งกลุ่มเป็นที่ยอมรับให้เป็นตำบลต้นแบบได้ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในภายหลัง โดยหลังจากการดำเนินงานของกลุ่มในตำบลได้มีการจัดตั้งขึ้นเป็นสภาองค์กรชุมชนระดับตำบล ก็ได้ต่อยอดการทำงานโดยอาศัยสภาองค์กรชุมชนเป็นเสมือนเวทีที่แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งรูปแบบการชักชวนให้คนเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มมาจากการอาศัยความไว้วางใจและความเชื่อใจกัน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสายเลือดระหว่างครอบครัว ชักชวนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มจนทำให้สมาชิกกลุ่มมีครอบครัวไปทุกหมู่บ้าน และขยายกลุ่มออกไปเรื่อยๆ โดยมีผลสะท้อนพิจารณาได้จากการเพิ่มของกลุ่มกิจกรรมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยกิจกรรมต่างๆ จะเริ่มจากภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อน คือ เน้นไปที่ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำกันอยู่แล้ว แต่เปลี่ยนเป็นการทำอาชีพเกษตรกรรมที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากกว่า ปุ๋ยเคมีซึ่งเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ แต่หันกลับมาใช้ระบบการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมคือการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทน โดยอาศัยผู้คนในตำบลที่มีความรู้ด้านการทำปุ๋ยอินทรีย์มาช่วยจัดตั้งกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นมาจัดว่าเป็นทุนมนุษย์อย่างหนึ่งของคนในตำบล ส่วนการทำกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมทางศาสนาที่สามารถรวมใจของชาวบ้านได้ก็จะใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรม ซึ่งทั้ง 3 ตำบลก็มีลักษณะเหมือนกันตรงที่ได้รับความร่วมมือจากชาวตำบลต่างๆ เป็นอย่างดี หากเกิดความขัดแย้งในการทำงานก็สามารถพึ่งพิงศูนย์รวมใจอย่างวัดและความเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ในตำบลสามารถแก้ไขปัญหาลงไปได้ โดยปราศจากความรุนแรง ส่วนการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง ก็ได้อาศัยการสนับสนุนจากทุนที่มาจากภายนอกเข้ามาเพิ่มเติม เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

(องค์การมหาชน) ที่เน้นการอบรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของคนในตำบล สถาบันศึกษาที่รับเป็นที่ปรึกษาในการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตร และแม้จนกระทั่งท้องถิ่นที่สนับสนุนงบประมาณในการประกอบกิจกรรม จนทำให้เกิดสถาบันการเงินชุมชนที่เปรียบเสมือนผู้สนับสนุนทางการเงินของชุมชน โดยอาศัยเรื่องของตัวเองดีเป็น เครื่องค้าประกันในการกู้เงินไปประกอบอาชีพ เช่นที่ตำบลหนองสาหร่าย เป็นต้น จนนำไปสู่การขยายกลุ่มกิจกรรมออกไปเรื่อยๆ

และจากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนมีการนำทุนทางสังคมมาปรับใช้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมืองในพื้นที่ได้ ดังนี้

1. ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน

1.1 ผู้นำชุมชน ที่มีบทบาทในการเริ่มจุดประกายในการเริ่มคิดที่จะปรับปรุง พัฒนาและแก้ไขปัญหาที่ปรากฏขึ้นในชุมชน มีวิสัยทัศน์ และจิตสำนึก รักในพื้นที่ของตนเอง ได้นำความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทำงาน ความเป็นผู้นำที่ได้รับความเคารพนับถือจากกลุ่มคนแวดล้อม และความเป็นผู้มีอัธยาศัยในการประสานงานทำงานร่วมกับผู้อื่นมาใช้ในการสร้างกลุ่มชักชวน ผู้ที่มีแนวคิดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เข้าร่วมอุดมการณ์ในการทำงานร่วมกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

1.2 ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระหว่างครอบครัว และชุมชนระดับครอบครัว การอยู่อาศัยของครอบครัวตั้งแต่ในอดีตมักจะถูกอยู่กับเป็นครอบครัวใหญ่ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวมักจะมีลักษณะเอื้อเฟื้อพ้องเพ้อและคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เมื่อเกิดการพัฒนาไปในแนวทางการความทันสมัยความสัมพันธ์ภายในครอบครัวลดน้อยลงจากภาระงาน ความรับผิดชอบของแต่ละคนที่ต้องออกไปทำงานเพื่อแสวงหารายได้กลับมาให้ครอบครัวเรือนได้ใช้สอยการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตก็มี ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากทำงานในสวนหรือนาใกล้บ้านกลับต้องออกไปแสวงหาการทำงานนอกพื้นที่ความเป็นครอบครัวจึงได้เริ่มหมดความสำคัญลงไป พื้นที่ที่ทำการศึกษาก็ได้ใช้ทุนทางสังคมดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับตำบลโดยการเน้น การกลับเข้ามาทำงานในพื้นที่ถิ่นบ้านเดิม เช่น คนรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยก็มีการรณรงค์ให้กลับมาทำงานให้กับถิ่นฐานบ้านเกิด เช่น ที่ตำบลหนองสาหร่ายได้มีการสร้างงานสร้างรายได้ ให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่ยังจบการศึกษาปริญญาตรีแล้วกลับมาทำงานในตำบลอย่างโรงสีข้าวชุมชนก็ได้มีการชักชวนให้กลับมาทำงานบัญชีซึ่งเงินรายได้ที่เป็นค่าจ้าง ก็สามารถจ่ายได้เทียบเท่ากับรายได้ขั้นต่ำคือ 15,000 บาท ซึ่งที่ผ่านมาก็มีคนรุ่นใหม่สมัครใจกลับเข้ามาทำงานที่หมู่บ้านที่เป็นถิ่นฐานบ้านเกิดกันหลายคน สร้างความอบอุ่นและความสัมพันธ์ในครอบครัวกลับขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หรือที่ตำบลบ้านเลือกก็เน้นให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ เรียนรู้ ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษและประวัติความเป็นมาของบรรพชนดั้งเดิมเพื่อให้เกิดความสำนึกรักในความเป็นตัวตนและชาติพันธุ์ของตนเองแม้จะเรียนจบการศึกษาไปแล้ว ไปเรียนต่อที่สถาบันการศึกษาอื่น หลังจากเรียนจบก็จะได้กลับมาที่ชุมชนฐานถิ่นเกิดของตนเอง ซึ่งที่ผ่านมาก็มีเยาวชนคนรุ่นใหม่ก็เริ่มกลับมาให้ความสนใจกับการรักษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมเอาไว้มากขึ้น และความอบอุ่นภายในครอบครัวนี้เองที่ก่อร่างสร้างเป็นโครงสร้างการทำงานที่เกาะเกี่ยวสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดการยึดโยงเป็นความเข้มแข็งของครอบครัวซึ่งไปถึงแต่ละครอบครัวและสร้างเป็นตำบลที่มีความเข้มแข็งในการมีอำนาจในการขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ เพื่อการพัฒนาตำบลของตนเองในที่สุด ซึ่งความเข้มแข็งเหล่านั้นก็มีจุดเริ่มต้นจากจุดเล็กๆ ก็คือครอบครัวนั่นเอง

ระดับชุมชน ระหว่างครอบครัว ดังที่ได้นำเสนอไปตั้งแต่ต้นว่า ความสัมพันธ์ของแต่ละพื้นที่ที่ทำการศึกษาก็แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในลักษณะของชาติพันธุ์ก็ตาม แต่สิ่งที่ก่อให้เกิดความความเข้มแข็งในพื้นที่ที่เหมือนกันก็คือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้เกิดความรัก และห่วงหาอาลัยความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ก็เป็นเสมือนทุนที่คอยเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มต่างๆให้สามารถเกาะเกี่ยวและทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดีหากเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เป็นความขัดแย้งกันก็สามารถที่จะใช้ความเป็นเครือญาติกัน ช่วยในการแก้ไขวิกฤตปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งในการเข้ารับตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นประจำพื้นที่ของตำบลหนองสาหร่ายก็สามารถใช้ความเป็นเครือญาติแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งกันได้ หรือที่ตำบลบ้านเลื่อมที่อาศัยความเป็นชาติพันธุ์ลาวเวียงด้วยกันก็สามารถใช้ความเป็นเครือญาติดังกล่าว เป็นสิ่งที่ชักจูงและชักชวนให้กลุ่มต่างๆในตำบล เข้ามาร่วมประกอบกิจกรรมที่สามารถอนุรักษ์รักษา วัฒนธรรมอันดีงามที่ประกอบกับมาอย่างช้านานแล้ว ให้คงอยู่ได้ เช่นเดียวกัน

ในการทำงานร่วมกัน จะต้องมีการประชุมเพื่อแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบในการทำงานทำให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่าการทำงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งในพื้นที่ที่ทำการวิจัยพบว่า การจัดประชุมดังกล่าว ซึ่งโดยมากจะเป็นการจัดประชุมเดือนละครั้ง เพื่อติดตามความก้าวหน้าและแผนการดำเนินงานในครั้งต่อไป ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่าความเชื่อมั่นในกันและกันของชาวบ้าน เชื่อมมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต ศรัทธาในองค์ความรู้ที่แต่ละคนมีอยู่และที่สำคัญศรัทธาในความเป็นมนุษย์ ที่มีศักดิ์ศรีสามารถเรียนรู้ได้ พัฒนาได้ และฝึกฝนตนเองได้ ดังนั้นการทำงานของกลุ่มพื้นที่ที่ทำการศึกษาก็มีลักษณะเป็นความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มากกว่าจะเป็นการโยนภาระ หรือผลักภาระไปให้กับผู้ที่เสียสละอาสาเข้ามาทำงาน โดยไม่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงินมากมาย ดังนั้น ทุนทางสังคมด้านความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์นั้น จึงเป็นสิ่งที่คอยยึดโยงให้การทำงานของชุมชนสามารถทำงานเชื่อมโยงกันและวางใจให้ไปทำงาน ได้โดยไม่ต้องกังวลจนนำไปสู่ความแตกแยกของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งปรากฏการณ์แห่งความเชื่อมั่นและความศรัทธานั้น ก็มาจากความเคารพ เชื่อมมั่นตัวตัวผู้นำหรือแกนนำเนื่องจากคุณสมบัติและความประพฤติส่วนตัวของแกนนำเหล่านั้น เป็นสิ่งสำคัญ

1.3 ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสังเกต ในการดำรงชีวิตที่มีส่วนสัมพันธ์กับธรรมชาติที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนาน เช่น ภูมิปัญญาที่เกิดจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ภูมิปัญญาในการบริโภคอาหารที่เสมือนเป็นยารักษาสุขภาพไปด้วย ภูมิปัญญาที่เกิดจากการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาที่เกิดจากการทำเครื่องนุ่งห่ม หรือแม้กระทั่งภูมิปัญญาที่เกิดจากการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ภูมิปัญญาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่อาศัยการเรียนรู้ที่สั่งสมกันมานาน แม้ว่าเทคโนโลยีในสมัยปัจจุบันจะพัฒนาไปมากแต่ก็มีลักษณะเป็นการพึ่งพิงจากภายนอกมากกว่า ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเสมือนสิ่งที่เรียกได้ว่า เครื่องมือที่ใช้ในการดำรงชีวิตในสมัยก่อน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ไม่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่เป็นสิ่งที่ทำให้คนในพื้นที่สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติอยู่ร่วมกับคนรอบข้างได้เป็นอย่างดี เพราะก่อให้เกิดความสามัคคี อย่างการทำน้ำตาลมะพร้าวของตำบลคลองเขิน การอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมความเป็นลาวเวียงที่ต้องอาศัยการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือแม้กระทั่งภูมิปัญญาในการเพาะปลูกโดยไม่ใช้สารเคมีของ ตำบลหนองสาหร่ายก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นรูปแบบของการนำภูมิปัญญากลับมาใช้ในการพัฒนาตำบล เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองแถบทั้งสิ้น

1.4 ประเพณี และวัฒนธรรม เรื่องของประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความงดงามในอดีตที่สั่งสมกันมานาน ตั้งแต่บรรพบุรุษ ในชุมชนที่สามารถแสดงออกถึง เอกลักษณ์เฉพาะตัวเปรียบเสมือนกับมีศูนย์รวมใจที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่แสดงออกถึงความรัก ในความเป็นรากเหง้าของตนเอง หากสิ่งเหล่านี้หายไปความเป็นเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ตนเองก็จะเลือนหายไปด้วย อีกทั้งในการทำงานก็สามารถจะนำเอา ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามเหล่านี้เป็นเสมือนเครื่องมือเป็นเวทีที่จะใช้เป็นสถานที่รวมจิตใจของกลุ่มคนชาติพันธุ์เดียวกันได้เป็นอย่างดี เช่น ที่วัดบ้านเลือกใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการสั่งสมบุญร่วมกันในวัด อีกทั้งเป็นการปลูกฝังเรื่องของชาติพันธุ์ตนเอง และก่อให้เกิดกิจกรรมที่แสดงออกถึงความสามารถของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ดังนั้น ในชุมชนที่ทำการศึกษาจึงมีประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามนี้เอง เป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดกิจกรรมกลุ่มที่แสดงออกถึงความสามัคคีของชุมชนได้เป็นอย่างดีเช่นกัน

1.5 เครือข่าย จากการกลุ่มต่างๆ สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับพื้นที่ของตนได้แล้ว ยังสามารถดำรงตนเป็นที่พึ่งให้กับพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นที่ที่สนใจอยากจะทำกลุ่มหรือตำบลของตนเองให้มีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นได้ จึงได้จัดทำเป็นเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในตำบลต่างๆ ให้มีรูปแบบการทำงานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ของตนเองได้ โดยความเป็นเครือข่ายนี้เอง ก็สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนรอบข้างและชุมชนต่างๆ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการทำงานก็สามารถอาศัยศักยภาพของเครือข่ายเข้ามาช่วยกันทำงานก่อให้เกิดเป็นรูปธรรมปรากฏชัดขึ้นมาได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ตำบลบ้านเลือกที่มีความเป็นชาติพันธุ์สูงในเขตอำเภอโพธารามหรือในจังหวัดราชบุรี ทำให้ชุมชนรอบๆ ของบ้านเลือก เช่น ตำบลบ้านฆ้อง บ้านลาด เจ็ดเสมียน ก็มีชาวลาวเวียงตั้งถิ่นฐานอยู่ และมาจัดแบ่งเขตพื้นที่การปกครองตามแบบอย่างของรัฐไทยกำหนดในภายหลัง แต่ดั้งเดิมชุมชนแถบนั้น มีลักษณะเป็นชุมชนใหญ่ชุมชนเดียวกัน ถึงแม้จะมีการแยกพื้นที่ออกไปตามเขตการปกครองในสมัยใหม่ การไปมาหาสู่ การปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างญาติพี่น้อง และชาติพันธุ์เดียวกันก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ยิ่งในช่วงของกิจกรรมตามประเพณี วัฒนธรรมที่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน การเข้ามามีส่วนนอกจากจะเป็นลาวเวียงภายในตำบลบ้านเลือกแล้ว คนในชุมชนหรือตำบลอื่นๆ ที่เป็นตำบลที่ตำบลน้อง ก็สามารถเข้าร่วมประกอบกิจกรรมร่วมกันได้ ถึงขนาดที่เข้ามาช่วยงานกันได้ จัดเป็นเครือข่ายด้านวัฒนธรรมที่อาศัยทุนคือความเป็นเครือญาติและเครือข่าย ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างความสำเร็จให้กับชาวลาวเวียง หรือ ตำบลบ้านหนองสาหร่ายที่มีเครือข่ายตำบลพอเพียงที่มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางพระราชดำริ การใช้ปุ๋ยชีวภาพ เพราะปลูกไม่ใช่สารเคมี ก็ทำให้เหมือนกันตำบลหนองสาหร่ายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่สามารถจะนำชาวบ้านหรือบุคคลากรไปอบรมเสริมสร้างความรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในตำบลของตนเองได้เช่นกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริไป แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ก็ยังมีกรอบความรู้กันอย่างต่อเนื่อง หรือตำบลคลองเขินที่เป็นเสมือนตำบลแห่งการเรียนรู้การทำงานร่วมกันโดยใช้สภา เป็นเวทีที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และฝึกการทำงานให้กับคนในตำบลของตนและนอกตำบล ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายที่จะคอยสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนขนาดใหญ่ที่สามารถทำงานร่วมกันได้ในแต่ละตำบล เช่น เครือข่ายตำบลสุขภาพของ สสส. เป็นต้น

1.6 ทรัพยากรธรรมชาติ นับว่าเป็นทุนดั้งเดิมที่สำคัญเนื่องจากชุมชนในต่างจังหวัดส่วนใหญ่มีอาชีพดั้งเดิมคือ เกษตรกรรม ถึงแม้เวลาจะเปลี่ยนแปลงไปทรัพยากรธรรมชาติจะถูกทำลายไปมากแต่ก็ยัง

พื้นที่ที่เป็นทรัพยากรที่ยังสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ หากชุมชนนั้นๆมีทรัพยากรธรรมชาติมาก ก็นับได้ว่ามีทุน
รอนที่สำคัญสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยการใช้เป็น
เครื่องมือส่งเสริมให้กิจกรรมสามารถดำเนินการต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ทุนทางสังคมที่มาจากภายนอกชุมชน

2.1 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) นับได้ว่าเป็นหน่วยงานหรือองค์กรมหาชนที่มีภาระกิจ
หน้าที่ที่สำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานขององค์กรชุมชนทั่วประเทศ ดังนั้น การขับเคลื่อนองค์กร
ภาคพลเมือง ตั้งแต่เริ่มต้นจึงมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้
เสริมความรู้เพิ่มเติมโดยการลงพื้นที่ไปอบรมให้ความรู้ เพื่อส่งเสริมศักยภาพของชุมชนเป็นต้น

2.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรของรัฐที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาท้องถิ่น ดังนั้น อปท.
จึงดำรงอยู่ในสองสถานะคือ เป็นทั้งตัวแทนขององค์กรภาครัฐ ในขณะที่เป็นคนที่มีอาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย
เช่นกัน ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความใกล้ชิด กับชุมชนเป็นอย่างมาก โดยจะรู้ถึงความต้องการที่
แท้จริง การจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น หากชุมชนสามารถทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี จะสามารถทำให้องค์กรชุมชน เป็นตัวขับเคลื่อนงานให้กับ อปท.ได้ เป็นอย่างดี ซึ่งองค์กร
ชุมชนที่ทำการศึกษาก็เป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรชุมชน
โดยดูผลสะท้อนจากแผนพัฒนาท้องถิ่น 3 ปี หรือแผนยุทธศาสตร์ 5 ปี ของท้องถิ่นนั่นเอง

2.3 สถาบันการศึกษา จะมีหน่วยงานที่เรียกว่าการบริการวิชาการที่มีวัตถุประสงค์จะลงไปพัฒนา
ชุมชน ให้ความรู้ สนับสนุนการทำงาน โดยการใช้องค์ความรู้ให้เป็นประโยชน์กับชุมชน อย่างในพื้นที่ที่
ทำการศึกษามีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ลงไปให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับการทำงานทางด้านเกษตรกรรม
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีในการผลิตและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยรังสิตให้ความรู้
ด้านเทคโนโลยีและการติดต่อประสาน และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

ดังที่ได้นำเสนอมาจะพบว่า พื้นที่กรณีศึกษา จะพบจุดเชื่อมโยงอยู่ 3 เรื่องหลักที่เป็นปัจจัยกระตุ้น
ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง คือ

1. เรื่องของปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และรายได้ ซึ่งเป็นผลกระทบหลังจากที่ประเทศไทยเข้าสู่
ภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เช่น
เน้นเรื่องการสร้างวัตถุ เน้นเรื่องการแสวงหาเงินเป็นใหญ่ เพราะทุกอย่างสามารถบันดาลได้ด้วยเงิน ทำให้เกิดการ
แข่งขัน การเอาัดเอาเปรียบชาวบ้าน โดยเฉพาะจากนายทุนในพื้นที่ และต่างพื้นที่ สร้างภาระหนี้สิน ความ
ลำบากให้กับชาวบ้าน จนกลายเป็นภาระหนี้สะสม ไม่สามารถแก้ได้ การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อจะแก้ไขปัญหา
จึงมีจุดมุ่งหมายไปที่การสร้างรายได้เพิ่มเติมจากรายได้ประจำนั่นเอง

2. เรื่องการรวมกลุ่มเพื่อสร้างกลุ่มพลัง ที่มีอำนาจในการต่อรองกับ หน่วยงานรัฐ และ
ภาคเอกชน เนื่องจากประชาชนในพื้นที่มักจะเป็นผู้ที่ถูกรังแก กล่าวคือต้องปฏิบัติตามแผนนโยบายหรือ การ
ประกอบธุรกิจของเอกชนที่เขามาเอาัดเอาเปรียบ ทำให้การสร้างกลุ่มพลังเป็นการเปิดโอกาสให้ ชาวบ้าน
สามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้ เช่น การกำหนดนโยบายขององค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น จะดำเนินนโยบายเรื่องใดๆ ต้องได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในเขตพื้นที่นั้นๆ ด้วย มิฉะนั้น การเลือกตั้ง
ในสมัยต่อไปอาจจะไม่ได้รับเลือกเข้ามาทำหน้าที่อีก

3. เรื่องจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อชุมชนในการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่ง ภูมิปัญญาดั้งเดิม วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ถูกลดความสำคัญลง โดยมีเทคโนโลยี ความทันสมัยเข้ามาแทนที่ ก่อให้เกิดเป็นความรักและความสามัคคีที่มีพลังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

พื้นที่ต้นแบบในการวิจัย ได้มีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมทั้งจากที่มีอยู่ภายในและภายนอก เข้ามาสนับสนุนการทำงานของกลุ่มโดยกลุ่มดังกล่าวมีการจัดตั้งขึ้น ด้วยเหตุที่ปัญหาและความต้องการของ คนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา โดยแกนนำของชุมชนจัดเป็นทุนที่สำคัญเพราะได้อาศัยความ เชื่อมั่นและความศรัทธาของตนเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการร่วมตัวทำงานร่วมกันได้ เพราะการทำงานอาจจะ มีอุปสรรคมีปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานบ้าง แต่ก็สามารถใช้ความเป็นศูนย์รวมจิตใจ แก้ไขปัญหาเหล่านั้นไม่ให้เกิด ความรุนแรงได้ โดยการชักชวนสมาชิกของกลุ่มหรือการขยายกลุ่ม การทำงานอาศัยความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นตัวเชื่อมโยงทำให้เกิดการติดตามงาน ประสานงานกัน สื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้เป็นอย่างดี ในขณะที่กิจกรรมที่อาศัยทุนทางภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนพื้นที่มาช่วยส่งเสริม ในการทำงานหรือประกอบกิจกรรม ทำให้เป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องรายได้ คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคน ในตำบลนั้นๆ โดยอาศัยเวทีการประชุมของกลุ่มที่เรียกว่าสภาตำบลซึ่งประกอบไปด้วยคนที่ได้รับการยอมรับของ ชุมชนเองรวมตัวโดยทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มแต่ละหมู่บ้าน พัฒนามาเป็นสภาองค์กรชุมชนในภายหลัง ซึ่งทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการเพิ่มและองค์กรเอกชนเพิ่มมากขึ้นได้รับงบประมาณสนับสนุนการ ทำงานเพิ่มมากขึ้น และเกิดการพัฒนาตำบลอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นยังเป็นการอนุรักษ์รักษาไว้ซึ่งรูปแบบการ ดำเนินชีวิตที่อาศัยความรัก ความเชื่อถือในกันและกัน ความสัมพันธ์กันเอาไว้ให้กลับมามั่นคงอีกครั้ง และเกิด อำนาจในการต่อรองกับหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะต้องนำข้อเสนอจากที่ประชุมสภา ไปใช้เป็นการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมและตอบสนองความต้องการของในตำบลอย่างแท้จริง เกิดอำนาจในการต่อรองกับเอกชนหรือกลุ่มนายทุน เช่น พ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร ที่ ไม่สามารถตรึงราคาพืชผลได้เพราะชาวบ้านเริ่มจัดตั้งกลุ่มอาชีพเป็นการจัดทำโรงสีของตัวเองและจัดส่งข้าวเป็น ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปขายเอง เป็นต้น ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ ที่สามารถเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆนอกพื้นที่ที่ ต้องการจะพัฒนาตนเองสร้างเป็นศูนย์เรียนรู้ที่ทำให้เกิดการพัฒนาระบบต่อยอดต่อไป ซึ่งจากการวิจัย สามารถทำให้สามารถสรุปผลการวิจัย เป็นรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองเริ่มจาก ปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นส่งผลกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองได้อย่าง เป็นขั้นเป็นตอน โดยจากการวิจัยสามารถสรุปเป็นรูปแบบ CITIZEN Model ซึ่งสามารถอธิบายได้เป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 C (Context) เป็นการศึกษาบริบทของชุมชนตนเองว่าทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้ว มีอะไรบ้าง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยชุมชนสามารถจะนำเอาทุนทางสังคม ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้ชุมชนอ่อนแอและขาดการพึ่งตนเอง อย่างมีประสิทธิภาพพอภายในสมัยก่อน ดังนั้นการนำทุนทางสังคมมาใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญจึงเป็นการประยุกต์ใช้ ตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยชุมชนจะต้องพิจารณาจากปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง

ขั้นตอนที่ 2 I (In Put) นับเป็นขั้นที่สำคัญเป็นอันดับต่อมา ก็คือการสร้างเป้าหมายที่ชัดเจนหรือ หาเหตุแห่งการสร้างกลุ่มขึ้น โดยการสำรวจความต้องการและปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เพื่อเป็นตัวกระตุ้นให้

เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน และเป็นเป้าหมายสุดท้ายในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาพร้อมกันอันจะนำไปสู่ขั้นตอนที่ 3 คือการดึงการมีส่วนร่วมและสร้างทีมงานในการทำงานร่วมกันขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 T (Team Work) การสร้างทีมงาน เนื่องจากการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่สำคัญ ก็คือ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและยั่งยืน และทำงานอย่างเป็นระบบอย่างสอดคล้องประสานกันอย่างเชื่อมโยงสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ขั้นตอนที่ 4 I (Indicator) เป็นการสร้างเกณฑ์หรือตัวชี้วัดเพื่อเป็นตัวกำหนดเป้าหมายแห่งความสำเร็จของตนเองและกลุ่มร่วมกันถึงความสำเร็จของงานที่จะทำ เหมือนกับมีเป้าหมายให้ทีมงานทำงานร่วมกันอย่างมีทิศทางที่ชัดเจน โดยเกณฑ์หรือตัวชี้วัดดังกล่าวจะต้องเป็นข้อตกลงร่วมเช่นกัน

ขั้นตอนที่ 5 Z (Zeal) การสร้างความกระตือรือร้นเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบและความตั้งใจทำงานเพิ่มมากขึ้นในภาระงานของตนเอง โดยกลุ่มหรือผู้ที่รับภาระหน้าที่ของหมู่คณะจะต้องมีการประชุมกันเนื่องนิത്യเพื่อเป็นการติดตามงานว่าดำเนินการไปถึงขั้นตอนใด ยิ่งถ้ามุ่งผลสัมฤทธิ์มากก็จะเกิดความกระตือรือร้นมากเหมือนเป็นการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

ขั้นตอนที่ 6 E (Evaluation) การติดตามประเมินผลการทำงานจะเป็นการสะท้อนผลของการทำงานของทีมงานทั้งหมดว่าดำเนินการไปถึงขั้นตอนใดมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น อุปสรรคคืออะไร แผนงานที่วางไว้เกิดความติดขัดตรงไหน จะได้นำผลการประเมินดังกล่าวไปปรับปรุงให้การวางแผน การทำงาน ให้เกิดประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 7 N (Normal) การทำให้เป็นปกติ ก่อให้เกิดอุปนิสัยที่ประกอบด้วยจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวมซึ่งจุดเริ่มแรกอาจจะเป็นการรวมตัวเพราะปัญหาบางอย่างใดอย่างหนึ่งของชุมชนก็ตาม แต่ทุกชุมชนมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง เช่น มีการจัดประชุมกันเนื่องนิത്യโดยที่ไม่ต้องมีการบังคับกัน ถึงเวลาหรือวันที่ประชุมกันประจำเดือนเหล่าตัวแทนจากกลุ่มและหมู่บ้านต่างๆ จะเดินทางมาเข้าร่วมประชุมเพื่อรับฟังความก้าวหน้าในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น ความก้าวหน้า ร่วมเสนอหนทางแก้ไข และร่วมโหวตเพื่อหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างเท่าเทียม ไม่แบ่งแยกอายุ ฐานะหรือหน้าที่การงาน จนรู้สึกว่าเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนทราบกันดีว่า ถึงเวลาไปร่วมประชุม จะมีการชักชวนกันมาหรือเดินทางมาเอง เลิกประชุมพร้อมกันเป็นประจำแม้เวลาจะผ่านไปหลายปีกิจกรรมการรวมตัวดังกล่าวก็ยังคงดำเนินต่อไป

ซึ่งลักษณะของวงจรของ CITIZEN Model ดังกล่าวเป็นวงจรแบบมีชีวิตที่สามารถเชื่อมโยงและเกี่ยวเนื่องกันตลอดเวลาหมายความว่า วงจรดังกล่าวคอยเกี่ยวพันสนับสนุนซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ขั้นตอนแต่ละขั้นตอนผ่านไปแล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่าภารกิจจะเสร็จสิ้นไปเลยแต่ในความเป็นจริงกระบวนการดังกล่าวยังต้องดำเนินต่อไปในตัวของมันเอง ขณะที่พัฒนาการก็ไม่ได้หยุดนิ่งแต่ยังเดินไปข้างหน้าและสามารถย้อนกลับมาพัฒนาหรือเพิ่มความเข้มแข็งให้กับแต่ละขั้นตอนได้อีกด้วย จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะทำให้ทราบว่าวงจรของ CITIZEN Model เป็นวงจรที่มีชีวิตสามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลาและมีความเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมขาดขั้นตอนใดก็ทำให้การสร้างจิตสำนึกพลเมืองก็จะไม่สำเร็จออกเป็นรูปธรรมได้ นั่นเอง

เงื่อนไขการนำไปใช้

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาบริบทของชุมชนในภาคตะวันตกเป็นหลัก การนำ Model ผลจากการวิจัยไปปรับใช้กับพื้นที่อื่น จึงจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่ที่จะนำไปใช้ด้วย ว่าต้องมีพื้นฐานไม่แตกต่างกันมากนัก และชุมชนยังมีความพร้อมในการเตรียมความพร้อมเพื่อการนำ Model ไปประยุกต์ใช้ เช่น คนในชุมชนมีความต้องการจะสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง พร้อมจะเรียนรู้ และพัฒนาตนเอง เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการพัฒนา เป็นต้น

บทสรุปและการอภิปรายผล

1. จากผลการวิจัยพบว่า การที่ชุมชนสามารถที่จะรักษาผลประโยชน์ของตนเองและชุมชน เอาไว้ได้อย่างมั่นคง เนื่องจากเป้าหมายหลักที่ทำให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชน ก็เนื่องจากปัญหาที่สำคัญคือ เรื่องของรายได้และผลประโยชน์ของชุมชน ได้รับผลกระทบจากภายนอกจนสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน เช่น การไหลบ่ามาของกระแสการพัฒนาตามกระแสนิยมรุกกล้าเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ ทำให้ชุมชนไม่สามารถรักษาผลประโยชน์ของตนเองเอาไว้ได้ ค่อยๆ ถูกกระแสของการพัฒนา เอาัดเอาเปรียบจนทำให้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิต กลายเป็นดำรงชีพเพื่อการค้าหรือขาย ในทุกระดับตั้งแต่ในระดับครัวเรือน ชุมชน จนกระทั่งถึงในระดับตำบล ชุมชนไม่สามารถที่จะทำการพึ่งพาตนเอง ไม่สามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลับต้องอาศัยพึ่งพาจากหน่วยงานของรัฐ และนายทุนมาตลอด จนทำให้ชุมชนเสียดินการพึ่งพา ซึ่งก็ตรงกับที่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ได้กล่าวถึงการพยายามผลักดันคนในชุมชนออกจากการใช้อำนาจในการผลักดันนโยบายสาธารณะและการจัดการตนเองมุ่งหวังแต่เพียงการพึ่งพาเพียงอย่างเดียว แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะปรับเปลี่ยนจากแนวคิดพึ่งพาดังกล่าวคงไม่ใช่เป็นเรื่องกระทำได้ง่าย เนื่องจากโครงสร้างฐานอำนาจของนักการเมืองอาชีพหรือข้าราชการท้องถิ่นยังคงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในท้องถิ่นอยู่มาก อาจจะสืบเนื่องจากรูปแบบการดำรงวิถีชีวิตที่อยู่กับระบบอุปถัมภ์มานาน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความตื่นตัวของจิตสำนึกพลเมืองช้า เมื่อไม่สามารถปรับเปลี่ยนในระบบโครงสร้างทั้งหมดได้ รูปแบบของการเมืองภาคพลเมืองที่เริ่มจากชุมชนท้องถิ่นในระดับตำบลจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แต่ก็ไม่ควรที่จะหันหลังให้กับหน่วยงานของรัฐเสียทีเดียว เนื่องจากหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นเอง ก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นเหมือนกัน เนื่องจากสถานะของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเองก็คือชาวบ้านที่สวมหมวกหลายใบนั่นเอง แต่ต้องเปิดกว้างในการรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารให้มากขึ้น เพื่อความโปร่งใสในการทำงาน ถึงแม้ทุนทางสังคมในแต่พื้นที่อาจจะแตกต่างกันบ้างในแต่ละบริบท ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ดีหรือส่งผลกระทบก็ตาม ล้วนสามารถปรับให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างจิตสำนึกพลเมืองในชุมชนท้องถิ่นได้เช่นเดียวกัน นั้นหมายถึงว่า ทุนทางสังคมดังกล่าว ไม่ได้มีความหมายตายตัวถึง แค่ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือจนกระทั่งทุนทางด้านเศรษฐกิจแบบที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เท่านั้น ตรงกับที่นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศหลายท่านได้กล่าวเอาไว้ โดยข้อเท็จจริงสามารถยืนยันได้จากการที่ชุมชนสามารถอาศัยการร่วมตัวกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จัดระบบการทำงานร่วมกันโดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความศรัทธาเชื่อมั่นในการและกันของคนในชุมชน ทุนด้านมนุษย ด้านทรัพยากร หรือด้านวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์

ร่วมกัน เชื่อมโยงก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีความมนุษย์ความเป็นอัตลักษณ์ตัวตนที่มีมาตั้งแต่ครั้ง บรรพชนที่กำลังจะสูญหายไป กลับมาทรงคุณค่าอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญชุมชนสามารถรักษาผลประโยชน์ทั้งของตนเองและชุมชนเอาไว้ได้ โดยอาศัยทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนทั้งหมดได้จริง

2. เนื่องจากการต้องเข้าสู่ ระบบทุนนิยมตามกระแสโลก ทำให้อำนาจในการต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจทั้งในรัฐส่วนกลาง ท้องถิ่น ท้องที่และเอกชน ที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ เป็นไปได้ยากเนื่องจากการถูกผลักดันจากระบบการเมืองในการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยในแผนฯ ฉบับที่ 10 ไม่มีมาตรการกล่าวถึงทุนด้านสิทธิส่วนบุคคล ด้านหน้าที่ที่ต้องติดตามตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานรัฐ แต่เน้นไปที่ทุนที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยตามกระแสนั้นเอง บทเรียนที่เกิดจากการร่วมตัวของชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน ทำให้สามารถกำหนดเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย เช่น การที่ท้องถิ่นจะกำหนดแผนในการพัฒนาตำบล 3 ปี เมื่อกลุ่มชาวบ้าน หรือตัวแทนได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการประชุมในระดับสภาตำบล เนื่องจากสมาชิกสภาได้ถูกกำหนดโดยตัวของชาวบ้านโดยตรงทำให้การทำงานของท้องถิ่น ท้องที่ จึงสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นนโยบายที่สะท้อนถึงผลประโยชน์และความต้องการของชาวบ้านเป็นหลัก ไม่ได้มาจากนโยบายหรือความต้องการของท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว เมื่อแนวนโยบายในการพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดการเชื่อมโยง จากในระดับครัวเรือน ระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน และระดับตำบล เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก่อให้เกิดเป็นกลุ่มพลังที่สามารถทำงานควบคู่กันไปได้ ระหว่างรัฐกับภาคประชาชน ซึ่งก็เป็นเครื่องสะท้อนถึงการเมืองภาคเมืองอย่างแท้จริงเพราะการกำหนดนโยบายมาจากความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานของรัฐหรือตัวแทนของรัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลางควรให้ความสำคัญและนำทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้ว ในพื้นที่มาต่อยอดให้เกิดการพัฒนาต่อไป

1.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐ ควรเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยการปกครองส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยการใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อเป็นการพัฒนาทุนทางสังคมและสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดอยู่ที่ระยะเวลาและพื้นที่ที่ทำการวิจัย เป็นเพียงการสุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง คือ เป็นการวิจัยเฉพาะพื้นที่ ในโซนภาคกลางตะวันตกเท่านั้น ทำให้ผลหรือรูปแบบของการวิจัย อาจจะสะท้อนลักษณะของข้อเท็จจริงที่ยังไม่ครอบคลุมถึงโซนภาคอื่นๆ ด้วย เนื่องจากบริบทของแต่ละภาคแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันไป มีทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้น ในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยโดยการกำหนดพื้นที่ให้ครอบคลุมทั้ง 4 ภาค เพื่อจะได้รูปแบบที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดย

สามารถสะท้อนปรากฏการณ์จาก พื้นที่ที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทำให้ได้รูปแบบการเมืองภาคพลเมืองที่ สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จารุภัทร์ มังคลสุด. (2557). การให้ความหมาย รูปแบบและกลยุทธ์ในการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน). วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2557 ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ น.215.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2557). การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน .
- เดวิท แมทธิวส์. (2552). การเมืองเพื่อประชาชน. กรุงเทพฯ. สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.
- ทิพย์พพร ตันตีสุนทร. (2554). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ: พี. เพรส.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ. อักษรสัมพันธ์ .
- ประเวศ วะสี. (2550). ประชาธิปไตยชุมชน: รากฐานของการเมืองสมานฉันท์และการเมืองคุณธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2551). จุดเปลี่ยนประเทศไทย: หัวใจคือชุมชน. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์กรีน – ปัญญาญาณ.
- ประเวศ วะสี. (2552). “สิทธิชุมชนคือประชาธิปไตยชุมชน.” ประชาธิปไตยชุมชน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- เพชรอำไพ มงคลจิระเดช. (2557). กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในแผนฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร และป่าชุมชนเขื่อนศรีนครินทร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2557 ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ น. 586.
- รงค์ บุญสวยขวัญ. (2552). การเมืองภาคพลเมือง : บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการทำทนายอำนาจการเมืองในระบบตัวแทน. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์. (2548). ทูทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). โรงพิมพ์เดือนตุลา
- วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์. (2555). ทูทางสังคม กับ แนวคิดตะวันออก. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สาวิตรี ไทรเชื่อนพันธ์. (2557). รูปแบบและกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์การบริหารส่วนตำบล ในความต้องการของชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลยายชา อำเภอสามปราณ จังหวัดนครปฐม. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2557 ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ น.1339.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). ประชาธิปไตยชุมชน รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2551). การเมืองภาคพลเมือง, สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

Bourdieu, Pierre. (1985b). The social space and the genesis of groups. **Social Science Information.**

Bourdieu, Pierre.. (1980). Le capital social. Actes de la Recherche en Sciences Sociales.

Cohen, J. M. and Uphoff, N. T. (1980. Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development*, 8(3), 2(13-235.

Martti Siisainen. (2000). Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam, Paper presented at ISTR Fourth International Conference “Ted Third Sector: For and for Whom?” , University of Jyvaskyla

Putnam, Robert D. (1993). Making democracy work. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

Robert D. Putnam, (ม.ป.ป.) . Social Capital: Measurement and Consequences, Kennedy School of Government, Harvard University.

James S. Coleman, 2009. Social Capital in the Creation of Human Capital, Published by: The University of Chicago Press, เข้าถึงได้จาก <http://www.jstor.org/stable/2780243>